

**ACTES DEL VII CONGRÉS
DE L'ASSOCIACIÓ HISPÀNICA
DE LITERATURA MEDIEVAL**
(Castelló de la Plana, 22-26 de setembre de 1997)

Volum II

EDITORS:
SANTIAGO FORTUÑO LLORENS
TOMÀS MARTÍNEZ ROMERO

**UNIVERSITAT
JAUME·I**

BIBLIOTECA DE LA UNIVERSITAT JAUME I. Dades catalogàfiques

**Asociación Hispánica de Literatura Medieval. Congreso Internacional (7è :
1997 : Castelló de la Plana)**

Actes del VII Congrès de l'Associació Hispànica de Literatura Medieval :
(Castelló de la Plana, 22-26 de setembre de 1997) / editors, Santiago Fortuño Llorens,
Tomàs Martínez Romero. — Castelló de la Plana : Publicacions de la Universitat
Jaume I, 1999

3 v. ; cm.

Bibliografia. — Textos en català i castellà

ISBN 84-8021-278-0 (o.c.). — ISBN 84-8021-279-9 (v. 1). — ISBN
84-8021-280-2 (v. 2). — ISBN 84-8021-281-0 (v. 3)

1. Literatura espanyola-S. X/XV-Congressos. I. Fortuño Llorens, Santiago,
ed. II. Martínez i Romero, Tomàs, ed. III. Universitat Jaume I (Castelló). Publicacions
de la Universitat Jaume I, ed. IV. Títol.

821.134.2.09"09/14"(061)

Cap part d'aquesta publicació, incloent-hi el disseny de la coberta, no pot ser
reproduïda, emmagatzemada, ni transmesa de cap manera, ni per cap mitjà
(elèctric, químic, mecànic, òptic, de gravació o bé de fotocòpia)
sense autorització prèvia de la marca editorial.

© Del text: els autors, 1999

© De la present edició: Publicacions de la Universitat Jaume I, 1999

Edita: Publicacions de la Universitat Jaume I
Campus de la Penyeta Roja. 12071 Castelló de la Plana

ISBN: 84-8021-280-2 (segon volum)
ISBN: 84-8021-278-0 (obra completa)

Imprimeix: Castelló d'Impressió, s. l.

Dipòsit legal: CS-257-1999 (II)

EL GIRART DE ROUSSILLON I ELS PRIMERS AUXILIS DE CONSTANTINOBLE: CLAUS PER A UNA TRADUCCIÓ CRÍTICA¹

VICENT MARTINES
Universitat d'Alacant

A Rosabel, la Dama

I: L'INTERÉS DEL GIRART

EL *GIRART DE ROUSSILLON* té una importància especial precisament per la seua complexitat en un moment de cruïlla de la història de les lletres romàniques, com és el segle XII. Aquest temps és essencial per entendre el pas de l'èpica cap a formes més complexes i completes de narració, camí de la novel·la. I això determina la importància de la seua influència en la literatura (i en les idees) posterior. És una obra certament extensa per a aquella època (s. XII, entre 1136 i 1180), té 10.002 versos, més 53 versos més de continuació que són afegit en un dels cinc manuscrits conservats.

Aquesta obra té elements de l'èpica –en una primera part del desplegament de l'argument–, i de la narració amorosa de clima cortès –en la part central– per acabar amb el que ben bé resulta –*de facto*– una *vida de sants*. Té elements de l'èpica que l'emmarquen dins el cicle francès dels «vassalls revoltats», amb altres obres com ara el *Girart de Vienna* i el *Girart de Fraite*. Girart de Rosselló es revolta contra el seu senyor, Carles Martell. Té elements de narració amorosa de clima cortès ja que la causa de la revolta és l'amor impossible entre Girart i Elissent provocat per la *intromissió* de Carles Martell, amb qui finalment es casarà ella. Girart es casarà amb Berta. L'amor és l'arrel de les tensions i de les distensions de l'obra. A més, hi ha, a partir d'aquí, tot un seguit d'esdeveniments i de sentiments, de paisatges i de vivències que avancen el que ens trobarem en la literatura de tema cavalleresc (i amorós) cortès de la Matèria Artúrica.

A més, hi ha una tendència cap a la transcendència religiosa que fa que aqueixes vivències s'orienten cap al que deu ser la llavor del missatge de la *Vulgata* i, en concret, de la *Queste del Saint Graal*. Al *Girart* hi ha elements de *vides de sants* atès que, a la fi, el protagonista i la seua muller es lliuren a activitats fundacionals i religioses, ben segur que a partir del desenvolupament dels elements a què m'he referit adès.

---

1. Aquesta comunicació s'insereix en els Projectes de Recerca GV-2431/94 & GV-3110/95.

II: ELS PROBLEMES DEL *GIRART*

Cruïlla de motius tradicionals i llegendaris, d'altra banda, planteja problemes quant a l'autoria (Aroux, 1988²: 146; Zumthor, 1981: 191; Louis, 1947; Meyer, 1884: xxxviii-xliv; Lot, 1970²: 79-87; Barthelemy, 1983: 64-68; Bédier, 1926-1929³; Hackett, 1955, 3: 482) i quant a la datació. Els estudiosos que s'han ocupat d'aquesta qüestió no s'han posat gens d'acord, però coincideixen a situar-lo, amb més o menys detalls, entre 1136 i 1180 (Milà i Fontanals, 1966: 32; Aroux, 1988²: 146; Hackett, 1955, 3: 480; Campillo, 1860: 60, nota 1; Boehmer, 1876: 630; Rajna, 1884: 534; Meyer, 1884: xlvi; Jeanroy, 1945: 89; Paris, 1907: 100; Bédier, 1907: 3; Nelli, 1984²: 317; Lot, 1970²: 78-79; Lejeune, 1950 i 1952). També quant a la localització o adscripció geogràfica; derivats, aquestos, del caràcter, en general, *híbrid* entre l'oc (occità) i l'oïl (francès) de la seua llengua (Riquer, 1968: 258; Zumthor, 1981: 191; Lejeune, 1950; Hackett, 1970: 108). Aquesta és una de les dificultats d'aquesta obra.

D'altra banda, els cinc manuscrits en què s'ha conservat el *Girart de Roussillon* (Oxford, Londres, París, Nancy i dos fullets perduts ara com ara) i la traducció en baix-alemany feta al segle XIV, indiquen que va tenir un gran ressò a l'Edat Mitjana –si tenim en compte els índexs de lectura de llavors i la dificultat de la transmissió de les obres literàries–.

Malgrat els problemes a l'entorn d'aquesta obra –i, de fet, podríem dir que per això mateix–, el *Girart de Roussillon* constitueix una referència ineludible en les lletres romàniques i en la recerca històrica i filològico-literària.

Traduir aquesta obra al català significa apropar als nostres lectors una obra cabdal, que se situa en l'alba mateixa de les lletres romàniques i no sols per cronologia (s. XII), sinó –i sobretot– perquè conté els elements sobre els quals es fonamentarà la tradició narrativa literària posterior.

El *Girart de Roussillon* / *Girart de Rosselló* és, certament, un clàssic de la literatura romànica, amb un altíssim interès cultural i intemporal, equiparable, quant a la complexitat tècnica i a la influència exercida en les lletres posteriors, a la *Chanson de Roland*, al *Roman de Thèbes*, al *Roman de Troie*, a les obres de Chrétien de Troyes, a la *Queste del Saint Graal*, al *Roman de la Rose*, al *Roman de Jaufre* o al *Roman de Flamenca*, entre d'altres dels àmbits francès i occità que són reconeguts arreu com a clàssics.

III: L'HERMENÈUTICA

Aquesta obra va ser més estudiada a les acaballes del segle passat i en la primera part de l'actual, que no pas en les darreres dècades. El mateix podem

dir quant a les traduccions. D'ençà de la traducció que hom va fer del *Girart de Roussillon* en baix-alemany al segle XIV, no n'han estat gens nombrosos els trasllats a altres llengües. Sí que hi ha traduccions al francès: el 1856 (Michel), el 1884 (Meyer) i 1927 (Berthaut). Hi ha hagut també edicions parcials que comenten o glossen (en francès) determinats fragments del *Girart*, però també de fa temps: el 1886 (Mahn).

El *Girart de Roussillon* és una obra que representa una magnífica ocasió per a l'estudi de l'èpica i del *roman*, dels respectius orígens i evolucions (Bezzolla, 1960: 486-496 i 516-517). Manifesta elements coincidents amb el *Roman de Thèbes* (1150). La narració i l'estil semblen de l'epopeia però hi ha un gust especial per la descripció detallada i sobretot de persones –signe inequívoc de tendència a la individualització del jo–. També hi ha una tendència a l'aristocraticisme, a l'anàlisi psicològica i a la utilització de temes amorosos. Crec que caldria afegir a aquesta llista, a més, el sentit de l'aventura.

Per això en el *Girart*, aventura (encara molt tintada de gesta) i amor s'uneixen com més tard s'uniran més intensament en el *roman cortès* (Siciliano, 1951: 184). L'amor té una gran importància. Alexandre Micha (1970: 160) remarca el fet que, tot i que l'estil del *Roman de Thèbes* siga el propi de l'èpica, aquesta obra «peut-être le premier roman, puisque le premier il accorde une place à l'amour, un amour qui n'est encore qu'un sentiment élémentaire loin des raffinements de la «finamor» sauf quelques traits chez Etéblé et Salemande». Al *Girart de Roussillon* també hi ha un *color d'amor* o un *decorat d'amor*.

IV: A L'AUXILI DEL CONSTANTINOBLE I LA LLAVOR D'UN TOPÓS LITERARI

El *Girart de Roussillon* és un text amb manca –en definitiva– d'unitat formal. És barreja: d'èpica –sí–, de relat dramàtic –simple però semblant al del *roman* en vers–, d'un cert realisme manifest en l'ús de temes que deuen ser d'inspiració popular, d'expressions vigoroses i d'ironia que fa que tot pugui ser versemblant, i d'una intenció edificant, quasibé moralitzadora. Aquesta intenció no sols rau en el fet que en la tercera gran part de l'obra els protagonistes es lliuren a obres fundacionals i més aïna pietoses. També en el fet de la crida del papa perquè les forces cristianes s'unisquen en contra dels enemics comuns, és a dir, en contra dels infidels musulmans i marxen sobre el nord d'Àfrica i sobre Bizanci i els defensen... La Mitja Lluna ja els amenaçava... Hi ha l'esperit de la croada, *el primer i més veritable moviment ecumènic...* (Martines, 1997).

En aquesta obra tenim un dels primers referents literaris d'un ideal d'actuació cavalleresca, de canalització de les virtuts cap a una transcendència veritable que es desenvoluparà més als *roman*. El *Girart de Roussillon* critica una determinada cavalleria, la destructiva, la que es lliura a guerres en el fons fraticides i feudals, que no causen sinó l'odi, la ira, la perdició de la terra i de les virtuts.

En aquest sentit també llampa el tractament que fa el *Girart de Roussillon* de la cavalleria. Encara hi ha no poc de la cuirassa pesada dels guerrers èpics, tanmateix no deu ser un caprici de la fortuna que trobem usos, remissions i al·lusions a una cavalleria que tampoc no és ben bé aqueixa pròpiament de mena èpica. I que podria servir, amb els elements llegendaris, i els lingüístics i els amorosos sobretot, per raonar en favor d'un cert to occitanitzant i d'enfrontament/diferenciació respecte allò del nord, possible forment d'una cavalleria que també es manifesta diversament al *Jaufre* (Martines, 1993: 1031-1043 i 1994: 5-32).

El *Girart de Roussillon* comença a cristal·litzar deveres un nou ideal de cavaller que pot inspirar-se en el model predicat, amb la croada, per Urbà II a Clermont a les acaballes del segle XI –un temps, quasibé ja en el segle XII, no tan llunyà de la nostra obra–, i que no és llunyà a la ideologia del Ramon Llull del *Llibre de l'Orde de Cavalleria* i que es confirmarà narrativament i en prosa en la *Vulgata* i, en concret, en la *Queste del Saint Graal*.

La crida del papa per a l'expedició contra els enemics de Bizanci és essencial en aquest procés. Aquesta crida reproduceix, en definitiva, el missatge del sermó d'Urbà II a Clermont. Aquesta crida del *Girart*, situada a l'inici mateix, conté la llavor de la plasmació literària de la cavalleria dedicada al servei de l'Església així com també del to fundacional (religiós) de la fi de l'obra.

S'inicia així el camí cap a la conformació d'un discurs literari del cavaller errant allunyat de les temptacions mundanes i que ha d'estar lliurat a la defensa de les armes de la fe. Es tracta d'una evolució que, a través de les diverses obres de Chrétien de Troyes i fins arribar al seu pòstum *Li Contes del Graal*, progressarà fins afavorir l'exercici marcial dedicat a la cerca d'allò que significa el Grasal. Un estadi més avançat d'aquesta mistificació religiosa serà la *Vulgata* i, en concret, *La Queste del Saint Graal*, on ja apareix plenament establert el triomf del cavaller al servei del Bé i de la Virtut, Galeàs, i la condemna o la derrota de la cavalleria terrenal. En el camp de les *idees* serà Ramon Llull amb el seu *Llibre de l'Ordre de Cavalleria* qui, amb una cronologia pràcticament coincident amb *La Queste*, establirà en forma de tractat quina ha de ser la correcta praxi de la cavalleria, sempre al servei de Déu (Martines, 1997).

Més avant en el *Girart* trobarem, concretament en la descripció de Foulche, l'establiment del tòpic literari del que serà més o menys canònicament el model del cavaller contrari al guerrer èpic, bèl·lic i quasi bàrbar encara, és a dir, del cavaller temeros de Déu que tornarem a trobar poc més evolucionat en la *Queste* (Martines, 1995a).

També és essencial a l'anada a Constantinoble l'entrada en escena de Berta i d'Elissent, les filles de l'emperador de Bizanci. Les prometran amb Carles Martell i amb Girart. Elles, de bellesa sense pairó, l'amor que atien en els protagonistes i, més encara, els sentiments de Carles, que s'estima més la promesa de Girart i li la pren, són la causa plural i alhora unitària de les tensions i dels problemes de l'obra. L'amor contrariat serà el motor de l'obra i no tant els problemes feudals que sempre nodrien l'èpica.

En aquest punt, tenim la combinació del que a partir d'ací esdevindrà *topós* en la literatura romànica occidental: l'expedició *franca*, occidental, a Bizanci per auxiliar-lo i salvar-lo dels infidels musulmans. Trobarem aquest *topós* al llarg de la literatura medieval i confluirà magníficament en el *Tirant lo Blanch* de Joanot Martorell.

V: TRADUIR PER A ENTENDRE MILLOR

El *Girart de Roussillon* ens presenta una expressió diversa del món dels protagonistes, cavallerescs i també humans, en l'inici mateix de les lletres romàniques. Hi ha símptomes i els problemes que planteja no solament un esperit cavalleresc diferent al d'altres obres (o texts) no *tan meridionals* i més èpics. Hi ha el conjunt d'una obra que, com el *Girart de Roussillon*, és producte d'un temps (literari) frontissa entre la gesta i i el *roman*, que és –com bé deia Micha, 1970: 160, quant al *Roman de Thèbes*– una mena de crisàlida.

Precisament aquesta *condició* de crisàlida fa que la traducció del *Girart de Roussillon* tinga un caràcter i un abast interdisciplinars. Aquesta interdisciplinarietat és conseqüència de l'*hibridisme* a què hem fet referència quant al *Girart*. La traducció planteja diverses dificultats que atenyen diverses disciplines filològiques, dels Estudis Literaris i dels Lingüístics, a més de traductològiques i històriques quant als gèneres literaris (Història i Teoria de la Literatura); quant als estils (Estilística i Retòrica); quant a la llengua (Dialectologia [filològica], amb perspectiva romànica: occità, oïl (francès), català); quant a la barreja d'elements tradicionals i legendaris amb d'altres d'històrics (Història, Literatura tradicional); etc.

Traduir o analitzar traduccions precedents de textos *clàssics* de les lletres romàniques ens permet tenir una coneixença més aprofundida del text ja que podrem ampliar el que sabem de les dificultats que presenta. En aquest sentit, es tracta d'una recerca interdisciplinar ja que hi concorren diverses disciplines filològiques, dels Estudis Literaris i de les Lingüístiques, a més a més de la Traductologia. En aquest sentit, seran especialment útils les aportacions des de l'Ecdòtica o Crítica Textual, ja que convé ben bé tenir en compte els diversos *tes-*

tes de la *traditio* textual de l'original, acarar-los amb les traduccions precedents a altres llengües. Aquesta aplicació dels Estudis Traductològics als Estudis Literaris referits al *Girart de Roussillon* i, alhora, fer servir els procediments o les tècniques aportades per la Crítica Textual o Ecdòtica permetrà entendre millor el text a partir de les recepcions i les *reemissions* que n'han fet els traductors i, també, fer-ho de manera comparada, és a dir, *crítica*.

Per una altra banda, a més de facilitar-nos eines per entendre millor l'original, també posarà a la nostra disposició més elements per analitzar-ne el context, argumentals i de tècnica al llarg de l'Edat Mitjana.

Tot seguit done una mostra de la traducció que he realitzat i, per tant, encara no és una versió definitiva. Bestrac la versió de les estrofes IV-XXVI (pp. 10-21, vv. 30-334), a partir de l'edició de Hackett (1953-1955). Aquesta és la referència bibliogràfica que millor pot aprofitar-nos de base per a la traducció i per a l'anàlisi de les variants de traducció. Es tracta de l'edició crítica més fiable i rigorosa que, ara com ara, hi ha a la disposició dels estudiosos.²

Els vv. que traduïsc tot seguit contenen l'inici de la problemàtica que compararà l'acció i són claus per entendre, a més a més, qüestions de més abast quant a la narrativa romànica medieval: la crida del papa, l'auxili de Constantinoble i l'amor contrariat com a desencadenats de la trama.

En aquest fragment de mostra, entrem directament en matèria i, també, ens enfrontem amb algunes de les dificultats derivades de la natura diversa dels estils de l'obra.

---

2. Com diu Riquer en la «Nota sobre la traducció» a la seua versió catalana de *Li contes del Graal* de Chrétien de Troyes:

cal evitar-hi termes i expressions propis de la nostra actual civilització o peculiars de la nostra manera de parlar d'avui; i, per altra banda, no és admissible fer un pastitx de català medieval.

En la traducció del *Girart de Roussillon* pretenc extreure el rigor i mantenir-me fidel al text original. D'altra banda, no seria lícit desvirtuar o malmetre l'estil o l'esperit del text original. Per això, no evitaré totes les repeticions, alternances o vacil·lacions, reiteracions o d'altres elements que podrien ser considerats com a fàcilment evitables des de la perspectiva lingüística i cultural actuals.

No pretenc millorar el text, però, sols evitaré algunes repeticions forçades per la forma versicular de l'original, que no fan sentit en vessar el text al català.

Intente, tan sols, fer-lo llegidor a un públic lector en general no necessàriament especialista en literatura romànica medieval encara que pugui estar *ferit* per l'interès pels clàssics.

De fet, és aquesta la finalitat per la qual vessaré el text en prosa. A més a més, hi ha a favor el fet que aquest text té un marcat caràcter narratiu –com ja hem vist en els epígrafs anteriors–. Si mantenia la versificació, el text, des de la perspectiva dels lectors actuals, no *sonaria* tant com a text eminentment narratiu que és. A més, la mesura i la rima obligarien a recórrer massa sovint a l'hipèrbaton, a construccions estranyes, a emprar força arcaïsmes i, en el fons, a no ser tan fidels a l'esperit i al to de l'obra original. En definitiva, no apropiaria gaire el text als lectors actuals.

Per tot això, m'estime més ser generós amb les notes. Això contribuirà a marcar alguns dels punts complexos o de divergència o en els quals hem d' aclarir punts que romanen boirosos, bé quant al contingut, bé quant a la solució que he triat en la traducció en contrast amb les omissions i els passatges no resolts per la traducció francesa feta per Paul Meyer (1884), que ha marcat la pauta de la lectura i de l'exègesi del *Girart*, o amb respecte a la puntuació assignada per Meyer mateix o per Hackett el 1953-55.³

BIBLIOGRAFIA SOBRE EL *GIRART DE ROUSSILLON*

1. Traduccions:

Completes:

BERTHAUT, H. (trad.) (1927): *Girart de Roussillon, chanson de geste du XIIIe siècle, adaptée par H. Berthaut*, París.

MEYER, PAUL (trad.) (1884): *Girart de Roussillon, chanson de geste, traduite pour la première fois par Paul Meyer*, Champion, París.

MICHEL, F. (trad.) (1856): *Gérard de Roussillon, chanson de geste ancienne, publiée en provençal et en français d'après les manuscrits de Paris et de Londres*, París.

Parcial:

MAHN, C. A. F. (1886): *Commentar zu Girartz de Rossilho*, Berlín.

2. Estudis literaris:

AROUX, Eugène (1988² [1858]): *Les mystères de la chevalerie et de l'amour platonique au Moyen Âge*, Paudès.

Hi ha precedents en aquest sentit, com ara:

JUBANY, JOAN, (1991): *Maria de França: Lais*, Barcelona, Quaderns Crema.

RIQUER, MARTÍN DE, (1985): *Chrétien de Troyes: Li contes del Graal / El cuento del Graal*, Barcelona, El Festín de Esopo (Quaderns Crema).

RIQUER, MARTÍ DE (ed. y trad.), (1989): *El conte del Graal*, traducció i pròleg de Martí de Riquer, Barcelona, Quaderns Crema.

CHRÉTIEN DE TROYES, (1989): *El cuento del Graal y sus continuaciones*, prólogo y traducción del Cuento del grial por Martín de Riquer y traducción de las Continuaciones e Índices por Isabel de Riquer, Barcelona, Ediciones Siruela.

Mantindré l'antoponímia i la toponímia originals sempre que no n'hi haja formes tradicionalment esteses en català.

3. Indique amb romans les estrofes, segons la numeració que va proposar Hackett, 1953-55, referència de la meua mi traducció.

- AUBAILLY, Jean-Charles (1986): *La Fée et e chevalier. Essai de mythanalyse de quelques lais féeriques des XIIe et XIIIe siècles*, Champion, Paris.
- BARTHELEMY, Doctor, (1983): *La Vie du Fondateurs de Vézelay. Histoire et Légende. Influences Gnostiques sur la genèse d'une épopée Occitane*, Editions du Borrego, Paris, pp. 64-68.
- BÉDIER, Joseph (1926-1929³ [1906-1913]): *Les légendes épiques. Recherches sur la formation des chansons de geste*, 4 vols., Honoré Champion, Paris.
- BEZZOLLA, R.R. (1960): *Les origines et la formation de la littérature courtoise en occident (500-1200). Deuxième partie. La société féodale et la transformation de la littérature de cour*, 2, Champion, Paris, pp. 486-496 y 516-517.
- CAMPILLO, Toribio del (1860): *Ensayo sobre los poemas provenzales de los siglos XII y XIII*, Campo-Redondo, Madrid.
- DUBY, Georges (1978): *Les trois ordres au l'imaginaire du Féodalisme*, Gallimard, Paris.
- FLORI, Jean (1986): *L'essor de la chevalerie. XIe-XIIe siècles*, amb «Prefaci» de Léopold Génicot, Droz, Ginebra, pp. 331-338.
- GIRART, (1953): *Girart de Roussillon. Chanson de geste*, 3 vols., a cura de W. Mary Hackett, Éditions A. & J. Picard & Ce («Société des Anciens Textes Français»), Paris.
- JEANROY, Alfred (1945): *Histoire Sommaire de la Poésie Occitane des origines à la fin du XVIIIe siècle*, Tolosa de Llenguadoc/Paris, Privat/Didier.
- KÖHLER, Erich, (1985): *L'avventura cavalleresca. Ideale e realtà nei poemi della Ravola Rotonda*, il Mulino, Bolonya.
- LABANDE, Edmond-René (1974): «Le credo épique. A propos des prières dans les chansons de geste», dins Edmond-René Labande, *Spiritualité et vie littéraire de l'Occident, X^e-XIVe siècles*, Londres, Variorum Reprinters, III, pp. 62-80 [aparegut abans a *Recueil Clovis Brunel*, 2, Société de l'École des Chartes, Paris, 1955, pp. 62-80].
- LABBÉ, Alain, & RIBÉMONT, Bernard (1991): ««Marbrin», «musec», «metau»: Marbres et mosaïques dans *Girart de Roussillon*. Le vocabulaire mosaïstique du poème et ses sources savantes», *Bulletin de la société des Fouilles Archéologiques et des Monuments Historiques de l'Yonne*, 8, 11-28.
- (1990): «Nature et artifice dans quelques jardins épiques», dins AA.DD., *Vergers et jardins dans l'univers médiéval*, Publications du Cuerma, Université de Provence (Senefiance, 28), Aix-en-Provence, pp. 177-195.
- (1991): «Corps et Coeur dans *Girart de Roussillon*», dins AA.DD., *Le «Cuer» au Moyen Âge (Réalité et «Senefiance»)*, Université de Provence (Senefiance, 30), Aix-en-Provence, pp. 161-186.
- LE GOFF, Jacques (1985): *L'imaginaire médiéval. Essais*, Gallimard, Paris.

- LEJEUNE, RITA (1950): «De l'histoire à la légende», *Le Moyen-Age*, 56, 1-28.
— (1952): *Les cahiers de Saint Michel de Cuxa*, 2.
- LOT, Ferdinand (1970²): *Études sur les légendes épiques françaises*, Honoré Champion, Paris, pp. 79-87.
- LOUIS, René (1947): *De l'histoire à la légende. II. Girart comte de Vienne dans les chansons de geste: «Girart de Vienne», «Girart de Fraite», «Girart de Roussillon»*, 2, Auxerre.
- MARTINES, Vicent (1993): «Cap a un discurs cavalleresc primerenc: el *Jaufre*», *Actes du IIIème Congrès de l'Association International d'Études Occitanes*, 3, Université Paul Valéry, Montpellier, pp. 1031-1043;
— (1994): «Diverses claus d'un esperit cavalleresc primerenc: el *Jaufre*», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes, xxvi. Miscel·lània Jordi Carbonell*, 5, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, pp. 5-32.
— (1995a): «Del *Girart de Rosselló* a la *Questa del Sant Grasal*. «Durament ama Déu e·ternitaz lo cavaller benuhirat»», *Miscel·lània Germà Colón*, 1, 1995, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, pp. 23-26.
— (1995b): «Aspectes d'un esperit cavalleresc divers: el *Girart de Rosselló*», *Actes du IV Congrès de l'Association Internationale d'Études Occitanes*, 1, Universidad del País Vasco, Vitòria-Gasteiz, pp. 189-204.
— (1995c): *Els Cavallers Literaris. Assaig sobre Literatura Cavalleresca Catalana Medieval (Premio de Ensayo de Catalán, Gallego y Vasco. Catalán. 1993. UNED / Fundación Ortega y Gasset / «La Caixa»)*, UNED, Madrid.
- MEYER, Paul (1884): *Girart de Roussillon. Chanson de geste. Traudite pour la première foi par...*, Honoré Champion, Paris, «Introduction», pp. xxxviii-xliv.
- MICHA, Alexandre (1970): «Coeur épique dans le «Roman de Thèbes»», *Romania*, 91.
- MILÀ I FONTANALS, Manuel (1966): *De los trovadores en España*, a cura de C. Martínez & F.R. Manrique, dins *Obras de Manuel Milá y Fontanals*, dirigida per Martín de Riquer, II, CSIC/Patronato Menéndez Pidal/ Instituto Miguel de Cervantes/ Sección de Literaturas Románicas, Barcelona.
- NELLI, René (1984 [1963]): *L'érotique des troubadours*, Privat, Tolosa de Llenguadoc.
- OEHMER, E. (1876): *Romanisches Studien*, 1.
- PARIS, Gaston (1907): *Esquisse historique de la littérature française du Moyen Age*, Paris.
- PFISTER, Max (1970): *Lexicalische Untersuchungen su Girart de Rosussillon*, Max Niemeyer, Tubinga.
- RAJNA, Pio (1884): *Origini dell'epopea francese*, Florència.

- RIQUER, Martí de (1968): *Les chansons de geste français*, traducció francesa a cura d'Irénée Cluzel, Nizet, París.
- ROUPNEL, Gaston (1972²): *Histoire de la campagne française*, París.
- SICILIANO, I. (1951): *Les Origines des Chansons de Geste*, traducció francesa a cura de P. Antonetti, París.
- SILVIO AVALLE, D'Arco (1961): *La letteratura medievale in lingua d'oc nella sua tradizione manoscritta. Problemi di critica testuale*, Einaudi Editori, Torí.
- STANESCO, Michel (1988): *Jeux d'errance du Chevalier médiéval. Aspects ludiques de la fonction guerriere dans la littérature du moyen âge flamboyant*, E. J. Brill, Leiden.
- ZUMTHOR, Paul (1981): *Histoire littéraire de la France Médiévale (VIe-XIVe siècles)*, Slatkine Reprints, Ginebra.

3. Estudis lingüístics:

- APPEL, C. (1918): *Provenzalische Lautlehre, Anhang*, Leipzig. pp. 105-108.
- HACKETT, W. Mary (1955): «Remarques sur le vocabulaire de Girart de Roussillon», dins *Recueil de Travaux offerts à Clovis Brunel*, París, pp. 562-573.
- (1965): «Syntactical Features common to Girart de Roussillon and Beroul's Tristan», dins *Medieval Miscellany presented to Eugène Vinaver*, Manchester, pp. 157-166.
- (1970): *La langue de Girart de Roussillon*, Librairie Droz, Ginebra.
- HAILIGBRODT, R. (1879): «Synopsis der Tiradenanfolge in den Handschriften des Girart de Roussillon», *Romanische Studien*, 4, 124-140.
- Hentschke, G., (1882): *Die Verbalflexion in der Oxforder Handschrift des Girart de Roussillon*, Diss., Halle.
- Kallmann, H., (1897): *Die Lautverhältnisse des Oxforder, Girart*, Diss., Bonn.
- Müller, K., (1882): *Die Assonanzen in Girart de Roussillon*, Diss., Altenburg [incomplet] i [completat] dins *Französische Studien*, 3 (1882), 289-356.

ANNEX

Mostra de Traducció al Català¹
Girart de Rosselló

[IV [Hackett], 1 [Meyer]]

Això va ser a la Pentecosta, una felïç primavera. Carles tenia cort a Reims. Hi havia molta gent de cor franc. El papa hi era i hi va fer un sermó. Dita la missa, Carles se'n va al palau encatifat de flors. Fora, Girart i la seva mainada paren els estaferms i es lliuren a molts exercicis. El rei se n'assabenta i ho prohibeix: creu que dels jocs vénen les bregues i jura per la Santa Creu:

—Si hi ha home tan ric, bru ni ros, que deshonora la meua cort o hi fa escàndol, que en nom de Déu ho deixe córrer, perquè, si el puc prendre, li trauré els ulls.

Carles és el millor justicier que conec. De la mar ençà, no hi ha baró tan poderós que no tremole si el rei és irat.

[V, 2]

Quan el rei ha fet la processó, se n'entra al palau, que és com mai ningú no n'ha vist cap: no hi ha ballesta ni arc que tire tan lluny com llarg i ample és el castell. Tan espessos són la tapisseria i els draps, que no es pot veure ni mur, ni fusta, ni pedra. Els camarlencs i els uixiers són als seus llocs i en fan més de cent, feréstecs i felons, cadascun vist amb una pellissa i porta llança, atxa o bastó. No entra ni donzell ni home jove que no siga persona d'alt rang o ric baró. Aquí vénen els arquebisbes des de llurs províncies; bisbes i abats, en són més de mil. I Drogon ha portat tres-cents comtes i ducs. Han proclamat submissió. Aquell dia Carles els fa tan gran regal, que a joc ho té el malvat i car, el bo.² Drogon dona terra a Girart, a Odilon i a Fouche. El papa pren la paraula:

[VI, 3]

—Senyors —fa el papa—, escolteu-me tots: jo no he vingut aquí per traure'n profit ni per plaer, sinó per fer servei a Déu, perquè, amb un sermó, el món esdevinga millor, i a causa de la gent pagana que ens destrueix. Barons, per Déu us pregue, aneu-hi tots! Aneu allà els barons, els valents i els d'anomenada!³

1. Aquesta és una mostra provisional de la versió catalana que tinc força avançada; igualment, també tinc força desenvolupats els treballs de la versió espanyola (directament des de l'original).

2. *Han proclamat submissió. Aquell dia Carles els fa tan gran regal que a joc ho té el malvat i car, el bo*: omès per Meyer en la seua traducció al francès (1884: 2). No ho degué entendre atès que hi fa constar uns punts suspensius, que és la marca tipogràfica que ell destina als passatges obscurs que no tradueix.

3. *sinó per fer servei a Déu, per un sermó que el món esdevinga millor, i a causa de la gent pagana que ens destrueix. Barons, per Déu us pregue, aneu-hi tots! Aneu allà els barons, els valents i els d'anomenada!*: Meyer (1884: 2) no traduïa al francès els vv. 71 (*E per una paraula qu'es munz afruic* —Hackett—) i el 74 (*Guidez lai lo barnat, le briu el bruic*), no ho entenia i ho marca amb punts suspensius. Certament la sintaxi de la versió original està una mica torturada. El papa explica que no hi ha anat per fer un viatge de plaer, sinó que hi ha anat per dos motius fonamentals: 1r) perquè vol servir a Déu i, mitjançant un sermó, aconseguir que el món siga millor; i 2n) «i a causa de la gent pagana que ens destrueix».

[VII, 4]

«Més enllà de Constantinoble, envers Tir, l'emperador és en una guerra de la qual no es pot lliurar. Alhora, ha de governar Roma. De la seva primera muller sols té dues filles. Jo he vist Drogon demanar-ne una per vós, Carles, i comprometre l'altra per vós, el seu fill Girart. I jo sóc aquí per cridar-vos al socors del feu de sant Pere, que els pagans assolen. Barons, aneu-hi tots, a Déu servir!

[VIII, 5]

«Si l'emperador fa guerra cap a Niça, a Roma vénen els pagans d'Àfrica, on hi ha el serf de sant Pere, qui us ho prega. Aneu-hi tots, barons, poderosa i bona gent!»

I Carles ha dit a tots, afirmant:

—Que en aquesta cort ningú no abandone Déu!

[IX, 6]

Drogon, el savi, fa en la seua llengua:

—Senyor, jo he passat la mar, vaig ser a Constantinoble fa dos anys. El rei em va fer manar els seus dragomans. Vaig anar al Sant Sepulcre amb nombrosos companyons, amb salconduïts de mercaders. Després vaig tornar amb l'emperador i ell em va contar les seves guerres i penes: que els pagans i els de l'emir i d'aquí, de la part de Roma, els africans, li han arrabassat i assolat la terra. I em va mostrar els seves dues filles —mai ningú no n'ha vist de tan belles ni de semblants!— i les va comprometre a tu i al meu fill. Després de la seua mort, deixarà Roma a les seues filles. I per la terra que tu n'hauràs, que és gran, has atorgat a Girart Flandes i Bramant.

«Heus aquí que d'allà [de Constantinoble] t'arriba el manament. Guarda-te'n, sots pena de turment, de refusar-lo.»

I Carles fa sense fingir:

—Veig la terra, la dona i el turment, i trametré poderosos i dignes missatgers, triats i elegits.

[X, 7]

Drogon i Odilon se'n tornen cap a Espanya per combatre els pagans, la gent estrangera. I Carles i Girart i llur companyia, francesos, normands, bretons, borgonyons, lorenesos i alemanys passen el Jura i Mongeu, l'alta muntanya. Allà lliuren una batalla feresta i terrible i maten dos reis d'enllà de Cerdanya. Han gasat i devastat completament Volterra i Calàbria, l'Apúlia i la Romanya, que ningú ja no podrà treballar més. D'ara endavant la terra sencera romandrà en pau.

[XI, 8]

I quan va acabar la batalla campal, van prendre cent missatgers dins l'exèrcit reial: cinquanta n'eren clergues, els altres, poderosos comtes. Elegeixen deu mil hòmens d'elite, el pitjor n'era vassall ardit, i tenien ausbergs, elms i bons cavalls. De Brindissi passen a Duras amb les naus. Mentre que Carles se'n torna arriere, ells cavalquen per muntanyes i planes i arriben a les portes de Constantinoble. Al prat de fora, paren les tendes i envien a la ciutat dos cardenals i, amb ells, va anar Foucher, el mariscal.

[XII, 9]

Van trobar l'emperador al gran palau. Davant d'ell, els reis pagans i els emirs que havia fets presoners en un combat feia uns dies. Els missatgers li diuen les noves: que els francs alliberen el seu domini, que àrabs i africans són destruïts, la qual cosa li fa gran plaer. L'emperador munta un mul amblador barrejat i va davant de l'ambaixada. I mentre va anant, demana per Girart i per Carles:

[XIII, 10]

—Digueu-me, com és Carles Martell?

—Senyor, destre amb les armes, i bo i bell, i ardit, i segur i jove, amb els ulls més vius que un ocell. Ja ha conquerit més de cent castells, de tres comtats rics i poderosos és senyor. Ha donat creus i bons anells⁴ a mil dels seus fidels. Tant com s'estén la terra i com el cel la cobreix, no hi ha rei ni segell tan temuts.

[XIV, 11]

—I com és Girart, aquell borgonyó?

—Senyor, no hi ha home més valent ni millor per junyir. La seua terra s'estén més de trenta jornades. Cent mil cavallers mana en combat. Seus són els provençals i els gascons. Tal proesa i valor té en el seu puny, que no hi ha temor que ningú retalle el seu feu.

[XV, 12]

En apropar-se al camp francès, veuen les pompes i les àguiles d'or espanyol, els tendals de seda grega i molts cavalls de gran valor i rics arnesos! L'emperador lloa molt tot el que veu: mai no ha vist tanta cortesia en un rei tan poderós. Descavalca a la tenda del papa. Girart hi entrà, que hi havia enviat els comtes, els rics marquesos i els bisbes que han alliberat dels seus enemics. Els besa i els regracia, i després els diu l'honor que Déu li ha fet en fer-lo vencedor dels seus enemics.⁵

[XVI, 13]

—Senyor —fa el papa—, us va molt bé. Per això no desfeu el nostre tracte. Carles m'ha jurat que ell prendrà la teua filla Berta, si tu ho vols. L'altra, no li la pots donar a cap altre més valent que Girart, aquest duc a qui jo l'oferesc.

—Siga com ho vols —va fer ell rient.

—Però primer, els bisbes, els abats i cent barons vindreu a la meua ciutat i us estareu amb mi. Després, faré tot el que us plaurà.

[XVII, 14]

Els cent barons van muntar muls gallards. Cadascun portava un seguici de tres persones: el camarlenc, el cuiner i el cambrer. Davant anaven el papa i el duc Girart, i els savis doctors en totes les arts. Girart prega a cadascun que no tarden, puix l'emperador és en pau pertot arreu, que el valent no val pas més que el covard. Un longobard els guia per la ciutat, on troben noble gent amb sentiments generosos.

[XVIII, 15]

Dins la vila de Santa Sòfia, al costat del monestir, l'emperador fa allotjar cadas-

---

4. Deu voler dir que els els va donar abadies.

5. Deu voler referir-se als seus èxits que ja hem vist en XII.

cun en rica estança. Allà, devíeu haver vist les catifes noves de seda que hi havia esteses pel sòl de terra, i quantes espècies que feien bona flaire! Aquest era el bàlsam que hom feia cremar arreu. Cap altre rei no seria tan ric per comprar-ne. De nit, els fa servir a son pler, i de dia, sojornar al palau amb ell. Ells comencen a parlar de llur missió, mentre que ell els fa veure els seus jocs estranys. Per ordre seua, els seus màgics invoquen la pluja i la tempesta i fan servir senyals espectaculars. I quan són plens de por, presenten per artifici d'altres meravelles i jocs cortesos enginyosos i plents de veure, de tal manera que s'obliden [de la missió] fins a l'endemà de vesprada. Però hi havia persones grans i sàvies, que no volien distreure's més temps, i quan l'emperador veu que no els pot retenir més, fa de bona fe a llur voluntant.

[XIX, 16]

Mentre que ell els entreté gentilment, honorant sobretot el duc Girart, fa enviar a l'host un convoi de serveis, de menges i de begudes tan gran que seria tediós de contar i d'escoltar. Els va donar besants, or cuit, catifes de seda i *pailes* nous amb tanta quantitat que no hi hagué cobejós ni àvid que no en tingués prou. Tanmateix, Girart no volgué estar-s'hi més, va donar fi a l'assumpte i l'emperador va fer portar les seues filles. Primer, Berta, amb el rostre clar i l'esguard dolç. El seu pare li ha fet aprendre les arts, sap metre⁶ en romanç el caldeu i el grec, i coneix a fons el llatí i l'hebreu. Pel sentit, la bellesa i la parla gentil, ningú no podria trobar al món la seua parella. I diuen els comtes, els ducs, els bisbes i els pars:

—Vet aquí qui ha de portar la corona! Nosaltres estem disposats a ser-ne fiadors, pel nostre jurament, que el rei de França la prenga per muller, així com ho ha de fer.

I fan portar les relíquies i hom comença a fer el compte del seu premi: cent castells i ciutats, vint a la mar. De les cent, ni una de sola que, per poderosa que fos, s'haja negat a fer la promesa.

[XX, 17]

El papa fa, amb paraules subtils:

—Senyor, ara, amb l'altra, fes de Girart fill teu. No conec cap altre home més ric ni tan gentil.

—Així com voldràs —fa l'emperador.

Llavors els seus grecs i begoïls⁷ la porten. Ella té un cos encisador i tot virginal i un posat tan digne que els més savis resten silenciosos, meravellats per la seua bellesa. Per ella, Carles té en poc valor la seva promesa i, per això, es produeix tal guerra i perill que els regnes es van assolir.

[XXI, 18]

Després parla l'abat de Sant Rémy:

—No veig aquí les relíquies de sant Andreu, ni de sant Joan, ni de sant Pau, ni de sant Mateu.

6. En aquest cas, traduir.

7. *begoiils*: Hackett (1953-55: 571a) i Meyer (1884: 8, nota 3 —per error, amb crida repetida de nota 2—) diuen que deu ser una forma corrupta de Bogomil, secta maniquea.

—D'altres i d'aqueixes —diu l'emperador—, jo en tinc moltes.

I fa cridar Florenci, el seu bisbe grec, qui custodia les relíquies i llig el breu.

[xxii, 19]

Girart, l'emperador i el papa entren al monestir del Capitoli. L'emperador els porta a la cripta on jauen els sants, fins a mil.⁸ Fa cridar el seu bisbe Florenci, qui custodia les relíquies i llig la Història.⁹ I ells pregunten que Déu els done mercè i ajut, honor, virtut i glòria. En acabant, volen anar al braç de sant Jordi. Després, l'emperador els dóna cares espècies i mandràgora.

[xxiii, 20]

I quan els havia mostrats els fills de Déu,¹⁰ els porta a la seua cambra que forma volta, on el sòl és encatifat de pedres precioses, i fa a cadascun:

—Prengueu-ne tantes com en voldreu.

I els posa al coll pells negres gibelines i els dóna anells i gemmes, teixits nous de porpra, de samit, de seda. I els omple llurs bosses de triaga i de bàlsam. Qui menys s'emporta de tot això és el menys llest, i, tanmateix, el seu regal val a França cent mil sous.

[xxiv, 21]

L'emperador és canós. Mai no he vist i mai no veuré un vell tan bell. Té seny, llarguesa i posat agradable. En haver satisfet tots els desigs dels barons, i en haver fet que els seus màgics fessen jocs que van meravellar els més savis, va donar a les seves filles a bondó d'or, de besants, teixits de seda i *pailles*; dos mil camells carregats i amblats. I dóna a cadascun quatre elefants carregats de vaixelles cisellades d'or macís. I els dóna lleons, encadenats i arrogants,¹¹ dracs engabiats, fers i voladors, falcons sortits de muda, tallants decissius.¹²

Després, els francesos alcen les tendes i se'n tornen a petites jornades, no gaire grans. Durant la ruta, la tristor i les bregues van ser proscrites. L'entusiasme, l'alegria, la joia, els càntics van regnar fins a la mar, que van passar amb les llanxes.

8. *fins a mil*: Meyer (1884: 9) no traduïa al francès aquest fragment del v. 273 (*O jaçent li apostole, dunt a mil moire* –Hackett–), no ho entenia i ho marcava amb punts suspensius.

9. Es refereix a les Escripures.

10. Es refereix a les relíquies dels sants que l'emperador els havia acabat de mostrar.

11. *encadenats i arrogants*: Meyer (1884: 10) no traduïa al francès aquest fragment del v. 302 (*rechains preisanz* –Hackett–), no ho entenia i ho marcava amb punts suspensius. Meyer té dificultats en la traducció al francès de combinacions binàries (o ternàries) de qualificatiu, element altrament força comú en textos èpics i, també, en el *Girart* atès el seu forment èpic.

12. *tallants decissius*: Meyer (1884: 10) no traduïa al francès aquest fragment del v. 3304 (*rananz trenchanz* –Hackett–) no ho entenia i ho marcava amb punts suspensius.

M'acclareix aquest epítet, que se situa dins la tradició èpica de la descripció –impressionista, intensificadora de determinats elements, epitètica...– el fragment que he assenyalat amb la nota 15 (*Millors són els falcons, que tenen les ales més tallants que l'acer, amb les quals abaten esquarterats els altius grius*).

[xxv, 22]

Abans que les dues dones no arriben a mitjan camí, Girart envia a França missatgers. I en van ser vint, amb cavalls de recanvi,¹³ palafrens, camells i muls destrers. Els tres primers, Foucherant, Artaut i Ponsenier, es van presentar al rei, que van trobar a Sant Denis, al monestir. Carles s'afanya a interrogar els missatgers. «Ara vi-gileu que no siguem mentiders!»

—Senyor, ara us direm la veritat. Ningú no ha vist tants béns ni tants diners! L'emperador us envia lleons i dracs engabiats, amb els seus guardians, carboncles lluents que fan llum.¹⁴ Millors són els falcons, que tenen les ales més tallants que l'acer, amb les quals abaten esquarterats els altius grius.¹⁵

I Carles els diu cridant que són falsos mentiders: el que ell vol saber primer, «vo-saltres ho poseu a la fi! És d'això de les dones del que heu de parlar primer!»

—No dirà cap autor ni llibre que cap cavaller haja vist mai dones tan belles.

Carles era galant per a les dones belles; i amillorà així les seves intencions.¹⁶

---

13. *de recanvi*: Meyer (1884: 11) no traduïa al francès aquest fragment del v. 313 (*doublers –Hackett–*), no ho entenia i ho marcava amb punts suspensius.

14. *que fan llum*: Meyer (1884: 11) no traduïa al francès aquest fragment del v. 324 (*dun ies lumers –Hackett–*), no ho entenia i ho marcava amb punts suspensius.

15. *Millors són els falcons, que tenen les ales més tallants que l'acer, amb les quals abaten esquarterats els altius grius*: *vid. nota 11*.

Crida l'atenció l'afegitó que fa Meyer (1884: 11): *des aigles de montagne (?)*. Ell mateix no és gens segur d'aqueix *de montaigne*, que no és a l'original, i hi fa constar la interrogació.

A l'original no especifica si és o no de muntanya. De fet, però, la referència per no haver d'afegir-ho és l'original mateix, que abans (*vid. el text marcat en la nota 12*) s'ha referit a *aurius* (v. 304), que Meyer (1884: 19) havia traduït com a *alérions*. A aquesta traducció, Meyer li dedica una nota en la qual conclou que no és clar a quin tipus d'àguila deu referir-se el text, encara que és clar que deu referir-se a «un oiseau de chasse, par conséquent une sort de faucon bien plutôt qu'une sort d'aigle».

Els vv. 668-671 ens indica que deu tractar-se, més aviat, d'un tipus de falcó, és a dir, un ocell rapinyaire de puny i, per tant, ensinistrat: *Carles vent de cachar del gau d'Ardeine. / Furent o lui cent conte d'une jovenie; / Caus treit vautre o lebrer en sa cadenie, / E portent aurions a la port peine*.

16. *Carles era galant per a les dones belles i amillorà així les seues intencions*: Meyer (1884: 11) no traduïa al francès aquest fragment del v. 333-334 (*Carles per gentes daucnes fu galaubers; / Ameillorets la molt sos cosiers –Hackett–*), no ho entenia –o per algun prejudici...– i ho marca-va amb punts suspensius.